

THIRRJE PËR VEPRIM

ADRESIMI I SEKSIZMIT,
NGACMIMIT DHE NGACMIMIT SEKSUAL

© Artpolis – Qendra për Art dhe Komunitet, 2021
Autore: Dr. Ariana Qosaj Mustafa
Dizajni: Arbër Matoshi | KomitetiStudio

Ky raport hulumtues publikohet në kuadër të FemArt 9. Përmbajtja e publikimit është përgjegjësi vetëm e autorëve dhe nuk pasqyron domosdoshmërisht pikëpamjet e donatorëve.

Artpolis – Qendra për Art dhe Komunitet falënderon anëtarët e ekipit të cilat kanë punuar në realizimin e këtij hulumtimi, Nertila Qarri-Gërguri, Valëza Sijarina dhe Diellza Bezera.

Publikimi i këtij raporti u mbështet nga:

organizuar nga

mbështetur nga

THIRRJE PËR VEPRIM

ADRESIMI I SEKSIZMIT,
NGACMIMIT DHE NGACMIMIT SEKSUAL

DR. ARIANA QOSAJ MUSTAFA

PËRMBAJTJA

I. HYRJE	7
II. PËRKUFIZIMI DHE ADRESIMI I FORMAVE TË NDRYSHME TË SEKSIZMIT	8
A) METODOLOGJIA E RAPORTIT	8
B) PËRKUFIZIMET DHE PRANIA E PËRHAPUR E RASTEVE TË SEKSIZMIT DHE NGACMIMIT SEKSUAL NË KOSOVË	9
C) RAPORTET ZYRTARE NË DISPOZICION PËR RASTET E SEKSIZMIT DHE NGACMIMIT SEKSUAL NË KOSOVË	11
III. RAPORTIMI DHE ADRESIMI I SEKSIZMIT DHE NGACMIMIT BRENDA UNIVERSITETIT PUBLIK	13
A) MIRATIMI DHE ZBATIMI I POLITIKËS SË UP -SË MBI NGACMIMIN SEKSUAL	14
IV. KOMENTET SEKSISTE TË MEDIAVE NDAJ GRAVE POLITIKANE	19
V. REKOMANDIMET	23
REFERENCAT	24
BURIMET E TJERA	26

I. HYRJE

Seksizmi zakonisht është i lidhur me rolet e grave dhe burrave në shoqëri dhe gjithashtu me besimet rreth asaj se çfarë janë rolet themelore të grave dhe burrave. Këto manifestohen si stereotipe gjinore dhe duke qenë paragjykime të vetëdijshme ose të pavetëdijshme i ulin gratë më së shpeshti në statuset e caktuara në shoqëri duke i ranguar njëren gjini mbi tjetrën. Mund të prekin këdo, por më së shpeshti janë të prekura gratë.¹ Seksizmi gjithashtu lidhet me pushtetin ku ata që janë në pushtet trajtohen me favour ndërkaq ata të pa pushtet janë të diskriminuar në mënyrë tipike.

Trajtimi i seksizmit është pjesë e detyrimeve pozitive të shteteve për të garantuar të drejtat e njeriut, barazinë gjinore dhe për të parandaluar dhunën kundër grave dhe vajzave. Këshilli i Evropës (KiE) kundër Dhunës kundër Grave dhe Dhunës në Familje (e njohur si Konventa e Stambollit), neni 12 kërkon që shtetet të ndërmarrin masat e nevojshme në promovimin e ndryshimeve shoqërore dhe kulturore, si dhe të adresojnë modelet e sjelljes së grave dhe burrave për të çrrënjësuar paragjykimet, zakonet, traditat dhe të gjitha praktikatat e tjera të cilat bazohen në idenë e inferioritetit të grave ose në role stereotipe për gratë dhe burrat.²

Në të gjitha shtetet anëtare të Bashkimit Evropian, si dhe në rajonin përreth siq është Ballkani Perëndimor, janë miratuar kornizat ligjore në adresimin dhe parandalimin e diskriminimit dhe promovimin e barazisë. Pavarësisht përgjigjës ligjore, gratë vazhdojnë të jenë të nënpërfaqësuar dhe të diskriminuara në shumë fusha sociale, ekonomike dhe politike. Kosova ka miratuar Konventën e Stambollit si pjesë të Kushtetutës së saj në Shtator të 2020, prandaj zbatimi i masave të saja është pjesë e detyrimeve të saja shtetërore. Më tej, Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave (KEGjFDG) ka qenë pjesë e Kushtetutës që nga viti 2008.

Megjithatë, gratë vazhdojnë të jenë të nënpërfaqësuar në vendimmarrje si dhe në sektorin e ekonomisë dhe vazhdojnë të jenë kryesisht përgjegjëse për punën e kujdesit në shtëpi dhe punën e papaguar, gjithashtu paguhen më pak se burrat dhe vazhdojnë të jenë ndër shifrat mbizotëruese të raportimit të akteve të dhunës në familje dhe të dhunës me bazë gjinore.³ Duke qenë se qëndrimet seksiste mbizotërojnë, praktikatat dhe sjelljet e tilla kanë kontribuar në mënyrë të konsiderueshme në pozicionin e grave në shoqëri, si dhe kanë kontribuar në pabarazitë e ndryshme me të cilat përballen gratë.

Nevoja për të trajtuar seksizmin, normat dhe sjelljet seksiste si dhe të folurit seksist është nënkuptuar në një varg instrumentesh ndërkombëtare dhe rajonale (përfshirë Konventën për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave dhe Konventën e Stambollit). Gjatë adresimit të seksizmit, është gjithashtu e rëndësishme të njihet vazhdimësia ndërmjet stereotipeve gjinore, pabarazisë gjinore, seksizmit dhe dhunës kundër grave dhe vajzave. Veprimet e seksizmit “të përditshëm” në formën e sjelljeve, komenteve dhe shakave seksiste në dukje të parëndësishme ose të vogla janë vetëm njehsim i një vazhdimësie. Sidoqoftë, këto akte janë gjithashtu shpesh poshtëruese dhe kontribuojnë në një klimë shoqërore ku gratë përulen, ulet vetëvlerësimi i tyre dhe kufizohen aktivitetet dhe zgjedhjet e tyre, duke përfshirë në punë, në sferën private, publike ose online.⁴

1 Shihni Institutin Evropian për Barazi Gjinore, faqen zyrtare të internetit në <https://eige.europa.eu/publications/sexism-at-work-handbook/part-1-understand/what-sexism>.

2 Neni 12, paragrafi 1 i Konventës së Stambollit.

3 Ibid, EIGE.

4 Faqja 4, e Rekomandimit të KiE (2019)1.

II. PËRKUFIZIMI DHE ADRESIMI I FORMAVE TË NDRYSHME TË SEKSIZMIT

Në vitin 2019, Këshilli i Evropës miratoi Rekomandimin (2019)1 mbi Parandalimin dhe Luftimin e Seksizmit. KiE përkufizon seksizmin si:

“Çdo veprim, gjest, paraqitje vizuale, fjalë të thëna ose të shkruara, praktikë ose sjellje të bazuar në idenë se një person ose një grup personash është inferior për shkak të gjinisë së tyre, që ndodhë në sferën publike ose private, qoftë online apo offline, me qëllim ose efekt:

- a) të shkeljes së dinjitetit ose të drejtave të qenësishme të një personi ose një grupi personash;
- b) që rezulton me dëm fizik, seksual, psikologjik ose socio-ekonomik ose vuajtje për një person ose një grup personash;
- c) të krijimit të një mjedisi frikësues, armiqësor, poshtërues, ofendues ose fytes;
- d) të krijimit të një pengesë për autonominë dhe realizimin e plotë të drejtave të njeriut nga një person ose një grup personash; ose
- e) ruajtjes apo forcimit të stereotipeve gjinore.⁵

Për më tepër, seksizmi dhe ngacmimi seksual mund të shfaqen në forma të ndryshme dhe nivele të ndryshme shoqërore. Për shembull, Rekomandimi i KiE (2019)1, parashikon një numër mjedesh dhe masash që adresojnë zonat e synuara, përfshirë, por pa u kufizuar vetëm në adresimin e seksizmit në vendin e punës; adresimin e seksizmit dhe ngacmimit seksual në sektorin publik dhe të drejtësisë; institucionet arsimore; kulturë dhe sport; në sferën private; adresimin e gjuhës dhe komunikimin e seksizmit; gjuhën e urrejtjes seksiste brenda mediave në internet, media sociale dhe online dhe shërbimeve të tjera të komunikimit, etj.

A) METODOLOGJIA E RAPORTIT

Siç rekomandon rekomandimi i KiE që trajton seksizmin në një shtrirje më të gjerë, qasja e raportit është të analizojë sjelljen e seksizmit dhe të ngacmimit seksual brenda sferës publike dhe private, në veçanti duke e analizuar reagimin ekzistues institucional dhe përdorimin e mjeteve për parandalimin dhe luftimin e seksizmit dhe ngacmimit seksual; analizimi i gjuhës seksiste të urrejtjes ndaj grave në pushtet ose me autoritet dhe përgjigja ndaj seksizmit dhe ngacmimeve seksuale brenda institucioneve të caktuara arsimore, sikurse Universitetit publik. Hulumtimi është kryer nga ekipi i Artpolis midis muajve gusht-tetor 2021, duke kryer një sërë intervistash gjysmë të strukturuar, duke organizuar dhe dhënë një grup fokusi me studentë dhe nxënës të shkollave të mesme (për të ofruar një vend të sigurt dhe konfidencial diskutimi) si dhe duke analizuar politikën dhe legjislacionin ekzistues, si dhe të dhënat të disponueshme në raportet e fundit nga hulumtimi sekondar i raporteve ndërkombëtare dhe të Kosovës në dispozicion, dhe në përgjithësi shifrat e rasteve të raportuara nga shërbimet prokuroriale që kanë të bëjnë vetëm me rastet kundër

5 Rekomandimi i Këshillit të Evropës (2019)/1 mbi Parandalimin dhe Luftimin e Seksizmit. Shihni në <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-1-on-preventing-and-combating-sexism/168094d894>

integritetit seksual.⁶ Ndër institucionet dhe aktivistët e intervistuar janë përfaqësues të Agjencisë për Barazi Gjinore, Ministrisë së Arsimit, transmetuesi publik, aktivistë të tillë si përfaqësues të Rrjetit të Grave të Kosovës (RrGK), grupit të studimeve arsimore think tank ORCA, si dhe përfaqësues të Universitetit të Prishtinës.

B) PËRKUFIZIMET DHE PRANIA E PËRHAPUR E RASTEVE TË SEKSIZMIT DHE NGACIMIT SEKSUAL NË KOSOVË

Një numër raportesh kanë adresuar çështjen e raportimit dhe reagimit të ngacimit seksual në Kosovë. Në përgjithësi, raportimi dhe përcaktimi i seksizmit është në përputhje me kërkesat e Konventës së Stambollit, KEGjFDG dhe Rekomandimit të fundit të Këshillit të Evropës (2019)/1. Vlen të theksohet se monitorimi veçanërisht i rasteve të seksizmit siç përcaktohet nga Rekomandimi i KiE 2019/1 dhe një rishikim gjithëpërfshirës i rasteve të seksizmit, kanë qenë sporadike.

Raporti i cituar shpesh i RrGK-së “Ngacimi Seksual në Kosovë”, botuar në vitin 2016, kreu një numër intervistash duke anketuar 1,315 kosovarë, nga të cilët 51% ishin gra dhe 49% burra. Mosha e të anketuarve ishte e larmishme, me të anketuarit e të gjitha etnive të përfaqësuara në zonat urbane dhe rurale. Rreth 48.5 % e të anketuarve gjatë jetës së tyre kishin përjetuar një formë të ngacimit seksual, dhe gjatë vitit 2014 ishin 45.2 % e të anketuarve që ishin përballur me ndonjë formë të ngacimit. Vetë raporti u përqëndrua në ngacimin seksual, megjithatë, aktet e raportuara nga 64.1% e grave janë përkufizuar në mënyrë të ngjashme me seksizmin dhe gratë kishin raportuar se kishin përjetuar ngacime seksuale në numër më të lartë se burrat.⁷

Format e përhapura të ngacimit u regjistruan të kenë ndodhur më tepër ndaj të rinjve se sa ndaj të vjetërve, në shumicën e formave që ishin komente të padëshiruara të natyrës seksuale, shaka ose gjeste të natyrës seksuale, përfshirë shënjestrimin e grave dhe vajzave kur ecnin në rrugë. Shumica e rasteve të raportuara të ngacimit ishin kryer nga autorë të panjohur, por në disa raste edhe nga të njohurit, miqtë, kolegët e punës, mësuesit dhe gjithashtu nga shefat në vendin e punës. Në shumicën e rasteve gjatë asaj periudhe raportuese 2014-2015, shumica e viktimave të ngacimit kishin tendencë t’i injoronin rastet dhe për shembull nuk i raportuan rastet e ngacimit në rrugë.⁸ Më tej, në vitin 2017 Artpolis ndërmori monitorim aktiv të rasteve të pretendimeve për ngacim seksual në universitetet publike, më konkretisht në Universitetin e Prishtinës.⁹ Raporti gjeti se çështja e ngacimit seksual është e përhapur, megjithatë mungojnë të dhëna zyrtare mbi shkallën e raportimit sepse pothuajse rastet nuk raportoheshin kurrë, dhe kur raportoheshin, pothuajse asgjë nuk po bëhej. Sipas këtij raporti, studentët vërtetuan në diskutimet dhe trajnimet mbajtura si dhe në grupet e fokusit se kanë pësuar ose kanë qenë dëshmitarë të ngacimeve seksuale dhe

6 Edhe pse i kontaktuar nga ekipi kërkimor, Këshilli Gjyqësor nuk dha informacionin e kërkuar. Komunikimi në gusht 2021 përmes postës elektronike, kopje e fortë e komunikimit me email me ekipin kërkimor Artpolis. Prokuroria e Prokurorisë së Kosovës ka raportuar vetëm raste që lidhen me Krimet kundër Integritetit Seksual. Të dhënat për Krimet kundër të Drejtave dhe Lirive të Njeriut nga KPK -ja, dhe të dhënat jo të plota janë ofruar vetëm për rajonet e Gjilanit dhe Prizrenit, megjithatë nuk mbulojnë nënën 183 për Ngacimet Seksuale.

7 Raporti i Rrjetit të Grave të Kosovës Ngacimet Seksuale në Kosovë, 2016, faqe 4. E disponueshme në <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160223185243349.pdf>.

8 Ibid.

9 Shihni Raportin e Artpolis “Adresimi i Ngacimeve Seksuale në Universitetet Publike”, 2017. E disponueshme në <https://www.artpolis-ks.com/wp-content/uploads/2018/03/Report-Addressing-Sexual-Harassment-in-Public-Universities.doc-2-1.pdf>

ngacmimeve të studentëve, veçanërisht studentet femra, megjithatë hezituan të raportojnë raste për shkak të besimit të përgjithshëm se asgjë nuk do të ndryshojë ose asnjë hetim zyrtar nuk do të ndërmerrej nga Universiteti dhe nga frika e përgjithshme për pasojat e mundshme dhe presioni apo turpërimi publik.¹⁰ Edhe pse Universiteti i Prishtinës në vitin 2013 përcaktoi një sërë rregullash në Kodin e Etikës për Personelin Akademik, duke adresuar gjithashtu ngushtë trajtimin e rasteve të ngacmimit seksual, kodi nuk parashikonte të drejta dhe detyrime për personelin administrativ dhe studentët. Para së gjithash, mungesa e një politike të veçantë të ngacmimit seksual dhe njohuritë e studentëve se ku dhe si të raportojnë rastet e ngacmimit, janë cituar të jenë ndër arsyet kryesore të raportimit të ulët dhe besimit të dobët në institucionet publike që trajtojnë rastet. Prandaj, hartimi dhe miratimi i një Politike të Ngacmimit Seksual nga universitetet publike, dhe veçanërisht nga Universiteti i Prishtinës, u rekomandua urgjentisht.

Seksizmi në vetvete nuk është përcaktuar as adresuar në mënyrë të veçantë në kuadër të Programit të Kosovës për Barazi Gjinore (2020-2024). Megjithatë, Programi sipas Objektivit Strategjik 3 për objektivin Promovimi dhe Zbatimi i të drejtave në vendimmarrje, paqe, siguri dhe drejtësi, bën thirrje për realizimin dhe garantimin e arritjes së barazisë gjinore përmes harmonizimit të kuadrit ligjor me standardet ndërkombëtare; për përfshirjen e normave jodiskriminuese gjinore në kuadrin e përgjithshëm ligjor, në mënyrë specifike në përputhje me kërkesat e Qëllimeve të Kombeve të Bashkuara për Zhvillim të Qëndrueshëm (SDG) 2030; për rritjen e ndërgjegjësimit shoqëror në përbushjen e të drejtave të grave siç përcaktohet me ligje dhe gjithashtu bën thirrje për adresimin e fenomeneve negative përfshirë stereotipet gjinore dhe mentalitetin patriarkal.¹¹ Ngacmimi seksual diskutohet gjithashtu si një pengesë për arritjen e barazisë nga gratë dhe në përputhje me rrethanat propozohen masa.¹²

Indryshuar kohët e fundit në vitin 2019, Kodi Penal i Kosovës (KPK) parashikoi gjithashtu një përkufizim specifik të ngacmimit seksual në përputhje me kërkesat e Konventës së Stambollit, dhe kriminalizimin e akteve të tilla, duke e përkufizuar ngacmimin seksual si "...çdo formë e sjelljes së padëshiruar verbale, jo verbale ose fizike të një natyre seksuale e cila synon ose përbën në mënyrë efektive një shkelje të dinjitetit të një personi, e që krijon një mjedis frikësues, armiqësor, degradues ose ofendues."¹³

Sanksioni i parashikuar për rastet e ngacmimit seksual është një gjobë ose burgim deri në tre vjet. Rrethana të rënda parashikohen për mësuesit, profesionistët e kujdesit shëndetësor, persona të cilëve u është besuar edukimi ose kujdesi i një personi, ose që janë në një pozicion autoriteti mbi personin, si dhe për udhëheqësit fetarë. Në raste të tilla, kërkesa minimale për burgim është nga gjashtë muaj deri në tre vjet.¹⁴ Për më tepër, KPK gjithashtu parasheh dhe përcakton rastet e ngacmimit për personat që përfshihen në modele të vëmendjes ose komunikimit të përsëritur dhe

10 Ibid, at <https://www.artpolis-ks.com/wp-content/uploads/2018/03/Report-Addressing-Sexual-Harassment-in-Public-Universities.doc-2-1.pdf>

11 Shihni Programin e Kosovës për Barazi Gjinore 2020-2024, faqe 11. Në dispozicion në <https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/AGE%20Kosovo%20Program%20for%20Gender%20Equality%202020-2024.pdf>

12 Ibid.

13 Neni 183 i Kodit Penal të Kosovës. Në <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/A5713395-507E-4538-BED6-2FA2510F3FCD.pdf>

14 Shih Kodin Penal të Kosovës, Neni 183 Ngacmimi Seksual, në <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/A5713395-507E-4538-BED6-2FA2510F3FCD.pdf>

të padëshiruar me qëllim që të ngacmojnë ose që të vënë një person tjetër nën vëzhgim, se mund të gjobiten ose të burgosen deri në tre vjet.¹⁵ Komunikimi ose vëmendja e vënë ndaj një personi tjetër mund të përfshijë aktet e mëposhtme si shfaqja e përsëritur në shtëpi, shkollë, punë; thirrje telefonike të përsëritura; dërgimin ose lënien e mesazheve; dërgimin e mesazheve me tekst, postë ose e-mail; ose, duke lënë ose dërguar dhurata të padëshiruara ose sende të tjera.¹⁶ Ligji i Kosovës për Barazinë Gjinore dhe Ligji për Mbrojtjen nga Diskriminimi gjithashtu përcaktojnë ngacmimin seksual, edhe pse sanksionet sipas këtyre dy ligjeve specifike janë hartuar dobët dhe sanksionet nuk janë në proporcion me aktet e pësuara.¹⁷

Si përfundim, Kosova ende nuk e trajton në mënyrë specifike seksizmin si pjesë të legjislacionit të saj të zbatueshëm në përputhje me përkufizimet e Rekomandimit të KiE (2019)/1. Megjithatë, adreson aktet e ngacmimit seksual në përputhje me përkufizimin e Konventës së Stambollit. Edhe pse Konventa nuk përkufizon seksizmin *per se*, por përkufizon ngacmimin dhe përndjekjen seksuale, dhe format e tjera të ngacmimit. Konventa si një konventë novatore për trajtimin e të gjitha formave të dhunës me bazë gjinore ka qëllimin që të çmontojë stereotipet me bazë gjinore duke kundërshtuar përpjekjet shoqërore dhe publike për të kufizuar gratë dhe burrat në role tradicionale që çojnë në kufizime të jetës dhe mundësive në përgjithësi, bënë thirrje të përgjithshme për t'i dhënë fund justifikimit dhe ruajtjes së patriarkalizmit dhe gjithashtu dënon marrëdhëniet historike të pushtetit të burrave mbi gratë, si dhe qëndrimet seksiste që pengojnë përparimin e barazisë gjinore.¹⁸ Qasja e përgjithshme e analizës së raportit më poshtë bazohet në përkufizimin e Rekomandimit të KiE(2019)/1 për Parandalimin dhe Luftimin e Seksizmit, si dhe në qasjen e Konventës së Stambollit mbi përkufizimin e akteve të ngacmimit dhe ngacmimit seksual, të pasqyruara edhe në Kodin Penal të Kosovës.

C) RAPORTET ZYRTARE NË DISPOZICION PËR RASTET E SEKSIZMIT DHE NGACMIMIT SEKSUAL NË KOSOVË

Gjatë vitit 2019 dhe 2020, Policia e Kosovës (PK) raportoi gjithsej 49 raste të ngacmimit seksual, brenda sistemit të tyre informativ të PK -së.¹⁹ Hetimi i rasteve nga shërbimet e prokurorisë siguron vetëm informacion të përgjithshëm në lidhje me krimet kundër integritetit seksual dhe krimet kundër të drejtave dhe lirive të njeriut (Kapitulli XVI dhe XX i KPK). Nuk ka të dhëna specifike të klasifikuara sipas gjinisë të raportuara nga gjykatat, ndërsa raportimi specifik i krimeve përfshirë krimet e amenduara së fundi lidhur me gjininë të përkufizuara në KPK nuk është e mundur të gjurmohen. Vështirësitë vazhdojnë si të tilla për të monitoruar numrin e rasteve të dënuara si dhe të hetuara në përputhje me ndryshimet e fundit të Kodit Penal të Kosovës.

15 KPK, neni 182 Ngacmimi.

16 KPK, neni 182, paragrafi 4

17 Shihni Raportin e Rrjetit të Grave të Kosovës "Nga ligjet në veprim: Monitorimi i përgjigjes institucionale ndaj dhunës me bazë gjinore në Kosovë", faqe 32 (2021). E disponueshme në <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2021/05/KWN-GBV-Report-ENG-Final-2.pdf>

18 Shihni 10 gjëra që duhet të dini për Konventën e Stambollit, Simone Santi, në <https://www.lifegate.com/istanbul-convention-10-years>

19 Nga numrat e përgjithshëm ishin 24 raste të raportuara në vitin 2019 dhe 25 raste të raportuara në vitin 2020. Supra shënim në 12.

Për më tepër, kjo kufizon mundësinë për të monitoruar gjithashtu llogaridhënien e sistemit gjyqësor dhe për të kuptuar në mënyrë të thellë se si rastet e raportuara të ngacmimit seksual ndiqen dhe dënohen. Për më tepër, është raportuar se mosndëshkimi i autorëve që kryejnë raste të dhunës me bazë gjinore është i vazhdueshëm me shumë raste që dënohen me gjobë, me rastet që pushohen nga prokuroria dhe gjyqësori për shkak të mungesës së provave, dhe/ose tërheqjet e viktimave për të ndjekur më tej rastet para gjykatave.²⁰ Pandëshkueshmëria më tej formon gradualisht mungesën e besimit në institucionet si të tilla dhe hezitimin për të raportuar. Perceptimet e përgjithshme të fajësimit të viktimës dhe pajtimit të viktimës me dhunuesin si rezultat i reagimit të ngadalshëm dhe tërheqjes së viktimës nga rasti, mbeten të zakonshme tek reagimet institucionale të monitoruara. Siç u tha nga Qendra Kosovare për Studime Gjinore, ekziston një praktikë e mos raportimit të rasteve të ngacmimit seksual, dhe kjo po ndodh si rezultat i stigmatizimit të viktimave të ngacmimit seksual, tendencës për të fajësuar vetë institucionet, mosbesimit në institucione, frikës nga hakmarrja ose tendenca për të injoruar ose zgjidhur këto raste me mjete të tjera, janë ndër arsyet që i pengojnë vajzat dhe gratë të raportojnë.²¹

Mungesa e përgjithshme e të dhënave të ndara siç duhet sipas krimeve që kanë të bëjnë me gjininë, në përputhje me ndryshimet e KPK-së, është pengesë për monitorimin dhe përcjelljen e duhur të rasteve. Zbërthimi i të dhënave nga PK -ja si i tillë mund të përdoret si shembull që mundëson raporte specifike në bazën e të dhënave të tyre dhe pasohet nga institucionet e tjera duke përfshirë veçanërisht prokurorinë dhe gjyqësorin.

Në vitin 2019 ish-Koordinatori Kombëtar kundër Dhunës në Familje nën mbështetjen e UNWOMEN, krijoi një bazë të dhënash për të raportuar rastet e dhunës në familje në Kosovë, raste këto të qasura dhe regjistruara nga Policia e Kosovës, strehimoret, Avokatët e Viktimave, Qendrat për Punë Sociale, Këshilli Gjyqësor i Kosovës dhe Këshilli Prokurorial i Kosovës. Megjithatë, asnjë raport zyrtar i bazuar në të dhënat e Koordinatorit Kombëtar nuk është prodhuar deri më tani dhe ato mbulojnë vetëm raporte për rastet e dhunës në familje.²² Më tej, gratë aktiviste kanë argumentuar se Ministria e Drejtësisë duhet të sigurojë gjithashtu përfshirjen e të dhënave të sakta që kanë të bëjnë me të gjitha format e dhunës me bazë gjinore, sipas ndryshimeve të fundit të KPK-së. Do të ishte e këshillueshme që të angazhohen edhe ekspertë gjinorë në finalizimin e bazës së të dhënave [RrGGK 2020] në mënyrë që të sigurohet prodhimi i raporteve të drejtpërdrejta që publiku të mund t'i përdorë në monitorimin e trajtimit të përgjithshëm të rasteve të dhunës me bazë gjinore, përfshirë informacionin mbi normat e dënimit të rasteve të ngacmimit seksual.

20 Shihni Raportin e KIPRED-it "Qasja në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë: Përfundimi i mosndëshkimit të Autorëve të Krimit", shih Përmbledhje Ekzekutive (Tetor 2018). E disponueshme në http://www.kipred.org/repository/docs/Accessing_Justice_for_Victims_of_Gender-Based_Violence_in_Kosovo_Ending_Impunity_for_Perpetrators_820425.pdf

21 Shihni "Lufta e Grave dhe Vajzave në Kosovë me Rastet e Ngacmimit Seksual", botim si pjesë e projektit "Mbështetja e medias dhe gazetarisë për të drejtat e njeriut në Kosovë", mbështetur nga Zyra e Bashkimit Evropian në Kosovë, zbatuar nga Kosovo 2.0, CEL dhe KGSC, në Kallzo.com. Në shqip në <https://kallzo.com/gate/lufta-e-vajzave-dhe-grave-me-ngacmimet-seksuale-ne-kosove/>

22 Nga Ligjet në Veprim: Monitorimi i Përgjigjes Institucionale ndaj Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë, Raporti i RrGGK, 2021. I disponueshëm në <https://womensnetwork.org/publications/from-laws-to-action-2/>

III. RAPORTIMI DHE ADRESIMI I SEKSIZMIT DHE NGACMIMIT BRENDA UNIVERSITETIT PUBLIK

Mesazhet seksiste formojnë shoqëritë dhe riprodhohen nga sistemet arsimore, ndërsa fëmijët dhe të rinjtë do të asimilojnë stereotipet gjinore kur kurrikulat dhe materialet mësimore janë të njëanshme gjinore, si dhe përmes sjelljeve dhe gjuhës së përdorur nga mësuesit ose stafi administrativ i institucioneve arsimore.²³ Rekomandimi (2019)/1 mbi Parandalimin dhe Luftimin e Seksizmit, kërkon ndër të tjera eliminimin e seksizmit dhe sjelljes seksiste në të gjitha aspektet e procesit arsimor, përfshirë në mekanizmat dhe udhëzimet për raportimin, reagimin ndaj dhe regjistrimin e incidenteve. Më tej, seksizmi mund të paraqitet në institucionet arsimore në të gjitha nivelet duke filluar nga institucionet parashkollore e deri tek institucionet terciare.

Për shembull, seksizmi merr shumë forma, për shembull duke i banalizuar imazhet seksiste ose gjuhën seksiste; duke mos qenë tolerant ndaj sjelljeve të caktuara jo konforme gjinore; duke mos adresuar qëndrime të njëanshme të mësuesve dhe stafit ndaj një gjinie, dhe duke privilegjuar një gjini në sporte ose profesione të caktuara dhe në veçanti mungesa e mekanizmave të përshtatshëm ose të panjohur për raportim, për regjistrim të rasteve ose ankesave përfshirë sanksionet e ndërmarra pas raportimit (KM/Rek (2019/1)). Forma të tilla të seksizmit ndikojnë në zgjedhjet e jetës së individëve, i lënë viktimat potencialisht të hapura për abuzime më serioze dhe ndikojnë më tej në zgjedhjet e tyre të karrierës.²⁴ Llogaridhënia edhe për institucionet private kërkohet nga shtetet që mbajnë përgjegjësi, si edhe për veprimet e institucioneve të edukimit fetar pa asnjë justifikim.²⁵

Raporti fokusohet në miratimin dhe zbatimin e Politikës së fundit për Ngacmim Seksual brenda Universitetit të Prishtinës “Hasan Prishtina”. Raporti fokusohet në Universitetin e Prishtinës si universiteti më i madh publik në mesin e gjashtë universiteteve publike, me pothuajse gjysmën e numrit të përgjithshëm të studentëve të regjistruar brenda universiteteve publike. Gjetjet bazohen në intervistat zyrtare dhe diskutimet në fokus grupe të organizuara me studentët në Prishtinë gjatë muajit shtator 2021. Gjetjet e mëposhtme janë identifikuar në lidhje me zbatimin ekzistues të politikës.

Studentët e grupit të fokusit në diskutimet e organizuara me Artpolis, kanë konfirmuar se në situata të ndryshme ata ose kanë qenë viktimë ose kanë qenë dëshmitarë të komenteve me natyrë seksiste që i shpiejnë gratë dhe vajzat në role të caktuara shoqërore të riprodhimit ose kujdesit në shtëpi. Komentet e përdorura nga mësuesit në shkollat fillore ose të mesme shpesh kanë mohuar rolin e vajzave në profesionet që konsiderohen kryesisht “të përshtatshme për burrat”, të tilla si inxhinieri, teknologjia e informacionit ose shkenca të tjera egzakte. Vajzat kryesisht janë

23 Rekomandimi i KiE -së për Parandalimin dhe Luftimin e Seksizmit, seksioni mbi Institucionet Arsimore.

24 Ibid.

25 Ibid.

këshilluar që të qëndrojnë në profesione më tradicionale si mësimdhënia, profesionet mjekësore si infermieria ose forma të tjera të shërbimeve të kujdesit.

A) MIRATIMI DHE ZBATIMI I POLITIKËS SË UP -SË MBI NGACMIMIN SEKSUAL

Pas 52 vjetësh të mos patjes së një politike specifike për të adresuar rastet e ngacmimit seksual në një nga universitetet më të mëdhenj publikë, Universiteti i Prishtinës në maj të 2021 miratoi Politikën e tij të parë për Ngacmim Seksual.²⁶ Politika u miratua pas një sërë ngjarjesh të presionit publik, përfshirë protestave të shoqërisë civile dhe deklaratave të dëshmitarëve në publik të një rasti të ngacmimit të një studenteje të pësuar gjatë studimeve të saja në Universitetin publik të Prishtinës.²⁷ Protestat u pasuan me një deklaratë kontradiktore të lëshuar në vitin 2018 nga zv/rektorja e Universitetit të Prishtinës, zonja Pustina-Krasniqi, në një dokumentar të transmetuar nga kanali televiziv T7, duke u bërë thirrje studentëve të rinj “Unë apeloj që të mos bëheni provokues, të mos visheni në mënyrë provokative...sepse mënyra se si vishen studentet vajza...ka një efekt psikologjik dhe mund të ndikojë negativisht në mjedisin ku studentët marin leksione”. Qëndrimet e zakonshme për fajësimin e viktimave, që e bënë të parëndësishme rolin e ngacmuesit dhe abuzimin me pushtetin, ndezi një debat në forume online dhe përfaqësuesit e OSHC-ve u angazhuan në një numër veprimesh simbolike që kërkonin dorëheqjen e saj, si dhe trajtimin adekuat për rastet e ngacmimit seksual. Përfundimisht, në Mars 2018, Këshilli Drejtues i UP-së, nëpërmjet një komunikate për media informoi publikun për shkarkimin e Zëvendës Rektores dhe ngritjen e grupit të ri të punës për të hartuar një Rregullore për Ngacmimet Seksuale në Universitetin e Prishtinës. Kërkesat e studentëve protestues nën sloganin “Institucionet arsimore pa intelektualë seksistë”, çuan në emërimin e grupit të punës që hartoi Politikën e Ngacmimit Seksual të miratuar së fundmi.²⁸

Grupi i Punës u krijua me përfaqësues të stafit akademik dhe drejtues të UP -së, përfaqësues dhe aktivistë të OSHC -ve, si dhe përfaqësues të parlamentit studentor. Grupi fillestar i punës hartoi draftin e parë të Politikës së Ngacmimit Seksual, megjithatë komentet e paraqitura nga stafi akademik në draftin e parë, reflektuan rezistencë veçanërisht nga personeli akademik meshkuj.²⁹ Miratimi i Politikës u rezistua veçanërisht në lidhje me afatin e parashikuar për paraqitjen e një raporti të ngacmimit seksual nga dita e ndodhjes, të cilën grupi i punës e la për pesë vjet. Kjo do të thoshte se politika do të ndikonte në mënyrë retroaktive në rastet e mundshme të ngacmimit seksual që ndodhnin brenda asaj periudhe. Në mënyrë jo transparente, dispozita u ndryshua në draftin e dytë të politikës për tu zbatuar për rastet e rasteve të ngacmimit të raportuar duke ndryshuar afatin nga pesë vetëm në një vit, të ndryshuar nga UP kur miratoi politikën në

26 Shih për shembull Deklaratën e OSHC -ve për Media mbi miratimin e Politikës së Parë të Ngacmimit Seksual në Kosovë, “UP pas 52 vitesh me një rregullore për parandalimin dhe mbrojtjen nga ngacmimet seksuale, megjithatë ndryshimet janë të nevojshme.” E disponueshme në <https://www.kultplus.com/lajme/up-pas-52-vjetesh-me-rregullore-per-parandalimin-dhe-mbrojtjen-nga-ngacmimet-seksuale-kerkohen-ndryshime/>

27 Ibid.

28 Shihni “Puna e vështirë në luftën kundër ngacmimit në Universitet”, nga Leonida Molliqaj, 2019. Në <https://kosovotwopointzero.com/perpjekja-e-zorshme-per-te-luftuar-ngacmimet-ne-universitet/>

29 Ibid.

maj 2021. Anëtarët fillestarë të grupit të punës u informuan në internet për miratimin e politikës. Së dyti, u amendua zhvendosja e barrës së provës në përputhje me standardet ndërkombëtare të antidiskriminimit dhe nenin 20 të Ligjit të Kosovës për Mbrojtjen nga Diskriminimi. Neni 20 nga Ligji i Kosovës për Mbrojtjen nga Diskriminimi, i pasqyruar gjithashtu në draftin e parë të politikës, deklaronte në mënyrë specifike se barra e provës zhvendoset tek i padituri, gjegjësisht autori i akuzuar për ngacmim. Këto masa parashikohen me dispozita kundër-diskriminimit për shkak të cenueshmërisë së viktimave tek rastet e diskriminimit në krahasim me pozitën e autoritetit dhe pushtetit të ushtruar nga ngacmuesit/autorët e kriminit. Gjithashtu duhet të parandalohet ri-viktimizimin dhe stigmatizimin e mëtejshëm të viktimës, si dhe të zvogëlojë presionin publik për viktimat që të mos tërheqin deklaratat e tyre.

Sidoqoftë, politika e miratuar tani përcakton që barra e provës bie mbi të dyja palët procedurale, në kundërshtim me draftin fillestar të politikës, duke i bërë përfaqësuesit e OSHC-ve të reagojnë dhe të hartojnë një deklaratë që angazhohet të avokojë më tej për ndryshimet e saj në përputhje me standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut për mbrojtjen kundër diskriminimit dhe pabarazisë gjinore. Politika e miratuar gjithashtu parashikon që subjekti që denoncon ngacmimet seksuale duhet të nënshkruajë një dokument në momentin e denoncimit për të vërtetuar se ai/ajo e ka kuptuar që deklaratat e rreme është vepër penale. Kjo mund të interpretohet si një mënyrë për të dekurajuar studentët të raportojnë duke krijuar një mjedis kërcënues për viktimat.³⁰

Sidoqoftë, Politika e Ngacmimit Seksual ka përkufizuar për herë të parë brenda një universiteti publik, përkufizimin e ngacmimit seksual në përputhje me kërkesat e Konventës së Stambollit, për të përfshirë, por pa u kufizuar në "çdo formë të sjelljes së padëshiruar verbale, jo verbale ose fizike të një natyre seksuale dhe/ose psikologjike, me synimin ose efektin e goditjes ose cenimit të dinjitetit të një personi dhe krijimit të një mjedisi frikësues, armiqësor, degradues, dhe fytes." Gjithashtu kujton se ngacmimi seksual konsiderohet si një formë e diskriminimit me bazë gjinore sepse prek në mënyrë disproporcionale gratë dhe i shënjestron ato sepse ato janë gra. Zhvillime të tjera pozitive të Politikës janë identifikuar si: a) sigurimi i një pozicioni të veçantë për Zyrтарin për Mbrojtjen nga Ngacmimet përgjegjës për marrjen e raporteve të ngacmimit dhe ngacmimit seksual, për këshillimin dhe informimin e palëve të lidhura me procedurat për paraqitjen e një ankese dhe kryerjen e procedurave disiplinore; b) Zyrтарi do të raportojë një herë në vit në Senatin e Universitetit të Prishtinës për numrin e rasteve të paraqitura për këshillim, numrin e rasteve të hetuara, rastet e mbyllura dhe masat e lëshuara kundër personave të shpallur përgjegjës për ngacmimin dhe ngacmimin seksual; c) procedura disiplinore për ngacmimin seksual do të zhvillohet edhe në universitetet pavarësisht nga procedura penale; dhe d) rastet kur pretendimet për ngacmim seksual rezultojnë të pasakta, ankuesi nuk mund të mbahet përgjegjës për një deklaratë të rreme nëse ai/ajo e ka dorëzuar raportin dhe informacionin në mirëbesim.

Sidoqoftë, zbatimi i tij ka mbetur i vonuar. Struktura aktuale e parashikuar nga Politika për të emëruar një Zyrтар për Mbrojtjen nga Ngacmimet, duket e paqartë. Një përfaqësues

30 Shihni Deklaratën e Përbashkët të përfaqësuesve të OSHC -ve, Qendrës së Studimeve Gjinore të Kosovës, Rrjetit të Grave të Kosovës, Artpolis dhe ORCA dhe aktiviste të tjera të OSHC -ve. Në <https://www.kultplus.com/lajme/up-pas-52-vjetesh-me-rregullore-per-parandalimin-dhe-mbrojtjen-nga-ngacmimet-seksuale-kerkohen-ndryshime/>

akademik ka deklaruar se Këshilli Drejtues i UP-së është riaktivizuar vetëm kohët e fundit dhe situata pandemike gjatë muajve të verës mund të kishte vonuar emërimin gjithashtu. Ish-zyrtarja brenda Zyrës për Barazi Gjinore, e akomoduar më parë në Fakultetin Juridik, është pjesë e strukturës së rektoratit. Roli i saj duket i paqartë, siç u kuptua edhe nga intervista me përfaqësuesen përkatëse. Përgjigjet për rolin dhe përgjegjësitë nuk u dhanë, prandaj urgjentisht Universiteti i Prishtinës do t'i duhet të emërojë Zyrtaren në përputhje me kërkesat e Politikës. Krijimi i një mekanizmi efektiv për raportim është një ndërmarrje e nevojshme nga universiteti për të filluar me zbatimin e politikës.

Për më tepër, pika ekzistuese e kontaktit/zyrtarit duket se e sheh rolin e saj ndryshe dhe i reziston rolit të emëruar duke deklaruar se "... Unë jam në zyrë për planifikim hapësinor sepse kam një detyrë, nuk ka të bëjë me gjininë, ka të bëjë me ekspertizën time... Ne kemi një problem sepse drejtësia nuk funksionon, ata nuk duhet të më thonë se do t'i drejtohen kësaj zyre pasi është detyrimi i zyrave, jo, askush nuk ka detyrim këtu. Edhe në universitet, po i ndodhi diçka asaj (Shënim: studentës), ajo duhet të shkojë në organin shtetëror, jo të shkojë në rektorat. Universiteti i Prishtinës nuk është një vend ku njerëzit mund të flasin me mua për ngacmimet seksuale, ju vërtet nuk mund ta bëni këtë."³¹ Rezistenca vjen edhe nga moskuptimi i plotë i qëllimit të politikës, me kuptimin se rastet e ngacmimit seksual duhet t'i referohen vetëm gjykatave. Si i tillë raportimi i rasteve dhe procedimeve me raste dhe sanksionet disiplinore po trajtohen dobët, nëse trajtohen fare. Në përgjithësi, zyrtari në intervistë nuk ofroi asnjë rast të raportuar deri më tani dhe se si po trajtohen këto raste.

Informacioni mbi miratimin e Politikës nuk është shpërndarë gjerësisht dhe studentët pohojnë në fokus grup se nuk i dinë procedurat dhe se me kë duhet të flasin.³² Studentët vazhdojnë të deklarojnë se ngacmimi po ndodhë. Siç e tha një student "... Po është shumë i përhapur në shumë forma dhe pothuajse kudo, për shembull në fakultet kjo ka ndodhur nga profesori. Profesori shumë shpesh ftonte një vajzë të ulej pranë tij, ai e shikoi atë dhe i vuri dorën në qafë, por më e keqja është se askush nuk reagoi. Askush nuk reagoi sepse ishim në vitin e parë të studimeve dhe pothuajse të gjithë kishim frikë se mos nuk e kalonim provimin dhe besoj se kjo do të kishte ndodhur."³³ Një student tjetër raportoi "Po, seksizmi verbal është i përhapur, në orën e arteve, profesori e uli një vajzë në bankë së bashku me një djalë dhe u tha atyre të ishin të kujdesshëm dhe të mos përfundonin duke bërë ndonë gjë së bashku. Ne të gjithë e shikuam njëri-tjetrin dhe nuk thamë asgjë."³⁴

Për sa i përket Politikës së Ngacmimit Seksual dhe informacionit për ekzistencën e tij brenda Universitetit, një studente deklaroi se ajo nuk ka dëgjuar të ketë patur ndonjë rast të raportuar pas miratimit të politikës dhe nëse është duke u zbatuar, por ka dëgjuar për miratimin e saj si pjesëmarrëse aktive në leksionet dhe trajnimet e ofruara nga Artpolis dhe grupet e tjera të grave.

31 Intervistë me Zyrtaren e UP -së, shtator 2021.

32 Diskutimet në fokus grup me studentët duke përfshirë edhe studentët e UP -së, shtator 2021. Procesverbalet në dispozicion me Artpolis.

33 Diskutimet e fokus grupeve me studentët, përfshirë edhe studentët e UP -së, shtator 2021

34 Ibid.

Në përgjithësi, studentet femra ndanë komente të ndryshme mbi gjuhën seksiste me të cilën përballen, përfshirë në arenën publike. Siç u tha “Rrjetet sociale tani janë një nga faktorët më të mëdhenj në përhapjen e seksizmit, për shembull, standardet e përcaktuara të bukurisë dhe mënyrën e jetesës së grave, ku ato gjykojnë vazhdimisht për mënyrën e veshjes së tyre dhe gjithmonë i pyesin se prej nga i kanë marrë paratë për të shkuar në pushim dhe me komente të tilla si, ne e dimë se si keni shkuar në pushime, “duke nënkuptuar marrjen e parave nga meshkujt për të shkuar në pushime. Një studente tjetër pohoi se kishte qenë introverte gjatë gjithë viteve në shkollën e mesme, duke mos e kuptuar pse, por pas trajnimeve që kishte me grupet e grave, ajo e kuptoi se sa ishte ngacmuar dhe nuk e kuptonte që ato raste e bënin të ndihej keq dhe se ishin raste të ngacmimit. Tani ajo thotë se trajnimet e kanë ndihmuar të identifikojë ngacmimin dhe se ajo do t’i thotë një personi të ndalojë së vepruari në një mënyrë të caktuar dhe se nuk është e drejtë që një person të ngacmojë një tjetër.

Një studente tjetër tha se është e rëndësishme të ofroni informacione për ngacmimet seksuale për studentët dhe t’i bëni ato të ndihen të fuqizuara për të folur “Ne mund të organizojmë për shembull protesta ose diskutime të tilla (Shënim: diskutimet në fokus grupe), mendoj se puna më e rëndësishme që individualisht mund të ndikojmë është të flasim për këtë me familjet tona, t’i edukojmë ata, kjo mund ta bëhet nga ato që janë mësuar t’ia përcjellin të tjerëve, e kështu me radhë. Ne duhet të flasim, të mos e normalizojmë situatën, të ngremë zërin pavarësisht se ku jemi, sepse shpesh nuk flasim sepse mund t’ja kemi frikën personit që e bëri këtë, për shembull mund të jetë profesori, ose babai.” Më tej ajo deklaroi “... Ne nuk mund të jetojmë një jetë që mbetet gjithmonë peng në duart e dikujt që të na vijë në ndihmë dhe të jetojmë me frikë në kohët kur kemi të drejtën e fjalës së lirë, ankesave dhe kemi institucionet, pse duhet t’i zgjidhim rastet individualisht kur ekzistojnë ligjet. Të gjithë figurat publike duhet të mobilizohen për të treguar se as seksizmi dhe as ngacmimi seksual nuk janë fenomene para të cilave duhet mbyllur sytë, por janë fenomene që duhen diskutuar.”³⁵

Trajnimet për të kuptuar ngacmimin seksual janë parashikuar të jenë të detyrueshme në draftin fillestar të politikës, megjithatë me ndryshimet e fundit i është lënë në diskrecionin e UP -së që të përgatisë këto udhëzime sipas nevojës.³⁶ Grupi punues i OSHC -ve pjesëmarrëse në hartimin e Politikës së Ngacmimit Seksual deklaroi rëndësinë dhe detyrimin e UP-së për të rritur ndërgjegjësimin për miratimin e Politikës dhe për të ofruar trajnime të mëtejshme si për stafin akademik ashtu edhe për studentët mbi përmbajtjen dhe procedurat e kërkesave të parashikuara me rregullore. Duhet të bëhet presion i mëtejshëm nga grupet e avokimit të OSHC-ve në mënyrë që këto trajnime të zhvillohen dhe mbështetja duhet t’i ofrohet menaxhmentit të UP-së për të hartuar udhëzime ose një plan veprimi për rritjen e ndërgjegjësimit dhe trajnimin mbi përmbajtjen e Politikës së Ngacmimit Seksual. Ndërsa zbatimi i Politikës për Ngacmim Seksual vazhdon të jetë i dobët, me mekanizmat në dispozicion me një personel të dobët dhe me kapacitete të kufizuara profesionale për të zbatuar kërkesat e parashikuara; resurset shtesë, mekanizmat e raportimit

35 Ibid.

36 Deklaratë e Përbashkët e përfaqësuesve të OSHC -ve, Qendrës Kosovare për Studime Gjinore, Rrjetit të Grave të Kosovës, Artpolis dhe ORCA dhe aktiviste të tjera të OSHC -ve. Në <https://www.kultplus.com/lajme/up-pas-52-vjetesh-me-rregullore-per-parandalimin-dhe-mbrojtjen-nga-ngacmimet-seksuale-kerkohen-ndryshime/>

dhe ankesës akoma pritet të zhvillohen së bashku me një sërë trajnimesh për ti ofruar stafit akademik dhe administrativ të UP -së, si dhe studentëve t'u prezantohet politika e re e ngacmimit seksual. Gjithashtu Universiteti duhet të e bëjë të disponueshëm në internet emërimin e Zyrtarit për Mbrojtjen nga Ngacmimet si dhe kontaktet e hollësishme. Mekanizmat për zbatimin e Politikës duhet të bëhen të dukshme dhe transparente.

Për më tepër, përmbajtja e Politikës së Ngacmimit Seksual të UP -së duhet të vihet në dispozicion në internet në të gjithë fakultetet e ndryshme të UP-së dhe fletëpalosjet informative duhet të prodhohen dhe t'i shpërndahen studentëve duke postuar edhe afishe të dallueshme për tu parë.

Në përfundim, universitetet e tjera publike duhet të rishikojnë ose hartojnë në mënyrë të ngjashme politika të reja të ngacmimit seksual në përputhje me përmbajtjen e politikës së UP-së dhe dispozitat e ligjit të Kosovës mbi zhvendosjen e barrës së provës dhe kundër diskriminimit, të përfshijnë përkufizime të hollësishme të sjelljeve të ngacmimit seksual dhe sjelljeve seksiste dhe mekanizmat e detajuara të ankimit dhe sanksioneve llogaridhënëse të parashikuara.

IV. KOMENTET SEKSISTE TË MEDIAVE NDAJ GRAVE POLITIKANE

Seksizmi dhe sjelljet seksiste ndodhin në të gjithë gamën e veprimtarisë njerëzore dhe shpesh përjetësohen nga interneti dhe mediat sociale.³⁷ Më tej, media online dhe interneti sigurojnë një dimension të ri për shprehjen dhe transmetimin e seksizmit, veçanërisht të gjuhës seksiste të urrejtjes tek një audiencë më e madhe, edhe pse rrënjët e seksizmit nuk qëndrojnë në teknologji, por në pabarazitë e vazhdueshme gjinore.³⁸ Gratë që sfidojnë ose devijojnë nga ajo që konsiderohet si vendi i tyre “i duhur” në shoqëri mund të ballafaqohen me seksizmin, dhe posaçërisht gratë në pozita të pushtetit ose autoritetit përfshirë figurat publike janë veçanërisht caqe për seksizmin siç perceptohet se devijojnë nga rolet gjinore të caktuara nga shoqëria (KiE 2019/1). Në vitin 2015, gratë u përfaqësuan vetëm me 25% të njerëzve të shfaqur në lajmet në Evropë, duke treguar se gratë janë më pak të përfaqësuar në media dhe kur prezantohen shpesh paraqiten me mesazhe dhe imazhe të grave që përforcojnë stereotipet gjinore, shpesh të ndikuara nga normat shoqërore dhe kulture.³⁹ Për shembull, format e ngacmimit në internet shihen të jenë në rritje dhe gjithashtu dhuna kibernetike kundër grave po rritet ku 57% të amerikanëve që përjetojnë ngacmime në internet janë gra.⁴⁰

Siç thotë një zyrtar në Kosovë “Seksizmi është jashtëzakonisht i përhapur, veçanërisht në fushën e medias, përse i përket mbulimit mediatic dhe teksteve të caktuara, veçanërisht këto në media elektronike ... - Nuk guxoj të them se janë jashtë kontrollit, por ka vërtet imazhe, madje edhe paraqitje vizuale, dhe tekste shqetësuese, qofshin ato që promovojnë produkte mediatike, apo edhe tekste të ndryshme muzikore, video, si dhe përmbajtje mediatike ku shpesh na janë paraqitur informacione për gratë dhe vajzat të fushave të ndryshme dhe ku kanë qenë pre ne nje farë menyre si e një llojit të linçimit dhe sulmeve të hapura... mund të themi se çështja e ngacmimit seksual është një çështje shumë shqetësuese në shoqërinë kosovare dhe vetëm në vitet e fundit, 2-3 vitet e fundit, ne kemi filluar ta diskutojmë atë më intensivisht.”⁴¹

Më tej, gjuha seksiste kundër grave vazhdon në mediat online si dhe ato vizuale të përhapura. Keqpërdorimi seksist i mediave sociale duke përfshirë postimet e materialeve vizuale ose shtrembërimin e titujve për mbulimin mediatic të lajmeve të bujshme me fotografi që përdoren shpesh pa pëlqimin e atyre që i paraqesin, është gjithashtu një formë e përhapur në Kosovë dhe deri më tani masat kanë qenë minimale.

37 Rekomandimi i CoE (2019)/1 mbi Parandalimin dhe Luftimin e Seksizmit, seksion për mediat.

38 Ibid.

39 Page 3, Ibid.

40 Shihni “Dhuna kibernetike kundër grave dhe vajzave: Një thirrje zgjimi në mbarë botën”, Një punim diskutimi nga Grupi Punues i Komisionit të Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin Dixhital mbi brezin e gjerë dhe gjininë, 2015. E disponueshme në <https://www.broadbandcommission.org/publication/cyber-violence-against-women/>

41 Intervistë me përfaqësuesin e qeverisë, shtator 2021.

Në Kosovë një numër i mediave vizuale përfshirë Gazeta Express, Telegrafi, Gazeta Metro, ofrojnë kronika të veçanta duke përfshirë të ashtuquajturat botime “Rozë” (Shënim: ngjyrë rozë) ose kronika të tjera që mbulojnë artikuj të ndryshëm me përmbajtje të artisteve femra, politikane, figura publike të natyrës seksiste. Tituj të tillë si “Duda Balje feston ulësen e deputetës me poza tërheqëse (atraktive) në Instagram, (Shënim: Deputete e Parlamentit të Kosovës), “Politikanja më seksi qëndron jashtë parlamentit. Kërkon hapjen e kutive” (Shënim: Kutitë e votimit) dhe “Harrojeni Duda Baljen, kjo është gruaja më seksi në qeveri”, (Shënim: artikulli i referohet ish-këshilltarës së ish-ministrit të qeverisë së Kosovës).⁴² Tekstet zakonisht paraqiten nga fotot personale në Instagram, që janë fotografi nga zyrat ose portretet zyrtare, megjithatë të pasuara nga tituj tërheqës të natyrës seksiste.

Gratë në pozita të pushtetit, vazhdojnë të jenë caqë të seksizmit pasi ato perceptohen se kanë devijuar nga normat gjinore shoqërore.⁴³ Gratë që sfidojnë ose devijojnë nga ajo që konsiderohet si vendi i tyre “i duhur” në shoqëri vazhdojnë të përballen me seksizmin. Për shembull, Presidentja Sh.S. Atifete Jahjaga gjithashtu shpesh ishte në shënjestër me tituj seksistë si “Ups Presidente!!!” botuar nga Indeksonline në 2013 dhe me montazh të fotografive nga mediami online për veshjen e saj. Pas një padie nga Presidentja Atifete Jahjaga, artikulli nuk është më i disponueshëm në mediat online të Kosovës, megjithatë është i arritshëm si artikull i ripërdorur në media të tjera rajonale shqipfolëse.⁴⁴ Artikulli i publikuar në Indeksonline u pasua me grafit të vizatuar në rrugët e Prishtinës, të Presidentës me të brendshme. Aktivistët kishin reaguar ndaj portretizimit të Presidentës duke e gjykuar aktin si seksist dhe mizogjinist dhe kryen simbolikisht një aksion për të fshirë grafitin nga qendra e Prishtinës.⁴⁵ Siç u deklarua nga aktivistët, këto portretizime seksiste kontribuojnë më tej në pabarazitë gjinore dhe standardet e përjetësimit të përfaqësimit patriarkal të grave. Një artikull i fundit komentoi përsëri pamjen e saj të titulluar “Ish Presidentja Atifete Jahjaga, shfaqet tërheqëse (atraktive) me rrobat e saj të skive”.⁴⁶ Presidentja aktuale Sh.S. Vjosa Osmani-Sadriu, ka qenë gjithashtu një objekt i komenteve seksiste nga kolegët e saj politikanë burra në faqet e Facebook, të shpërndarë menjëherë nga mediat online si lajmi kryesor. Në vitin 2021, deputeti dhe profesori i Universitetit të Prishtinës e kishin portretizuar presidentën pas zgjedhjes së saj duke cituar një poezi satirike dhe duke komentuar pamjen e saj.⁴⁷ Ish -ambasadorja e Kosovës në Shtetet e Bashkuara Sh.S. Vlora Çitaku kishte reaguar ndaj komentit duke deklaruar se politikanët duhet të kritikohen për aktet e tyre politike, jo për pamjen e tyre.⁴⁸ Komenti seksist ngjalli një sërë reagimesh nga OSHC-të dhe aktivistët e grave organizuan protesta para Rektoratit

42 See 1. Article at <https://telegrafi.com/duda-balje-e-feston-poza-atraktive-ne-instagram-ulesen-e-deputetes/> 2. Article at <https://www.gazetatema.net/2021/03/04/politikanja-me-seksi-ne-kosove-mbetet-jashte-parlamentit-kerkon-hapjen-e-kutive/>.

43 Rekomandimi i KiE (2019)/1 mbi Parandalimin dhe Luftimin e Seksizmit, seksion për mediat.

44 Shih për shembull Agjencinë Maqedonase të Informacionit në gjuhën shqipe. Në dispozicion në internet në <http://arkivi.shqip.republika.mk/?p=100612>

45 Shihni reagimin e Rrjetit të Grave të Kosovës në NoA, “Grafiti sulmon Presidenten, Organizata e Grave e quan këtë: Akt Seksist”, 2015. Shih në <https://noa.al/lajmi/2016/01/543183.html>

46 Shih artikullin në <https://indeksonline.net/ish-presidentja-atifete-jahjaga-atraktive-ne-veshje-skijimi/>

47 Shih artikullin “Ardian Kastrati fshin komentin e tij ofendues kundër Vjosa Osmanit”, formulim i cituar nga deputetja ku: “ një fshatarake me një bark si kadë e me këmbë si magje, me një palë duar të trasha e të pjekura, e me një fytyrë të fryrë e të kuqe si piper t’Ohrit” Shihni në <https://gazetablic.com/ardian-kastrati-fshin-postimin-fyes-ndaj-vjosa-osmanit/>

48 Shih artikullin <https://ballkani.info/citaku-i-del-kunder-bashkepartiakut-te-saj-ardian-kastratit-qe-ofendoi-rende-vjosa-osmanin/>

të Universitetit të Prishtinës duke kërkuar shkarkimin e z. Kastrati nga pozita e tij.⁴⁹ Profesori nuk u shkarkua nga Universiteti ku Këshilli Etik gjeti se shpjegimi i tij zyrtar pas heqjes së postimit nuk përfshiu kërkim falje të sinqertë, dhe erdhi shumë vonë, si dhe postimet e tilla nga stafi i fakultetit përbëjnë qëndrime përcmuese të stafit. Sidoqoftë, vendimi përfundimtar ishte që atij i'u ndalua pjesëmarrja në komisionet e vlerësimit të Universitetit të Prishtinës për tre vjet dhe dy vjet nga aktivitetet mentoruese të studentëve të universitetit.⁵⁰

Para se të hyjnë në politikë, mbështetja e ofruar për gratë në politikë është tradicionalisht më e ulët ndaj grave kandidatë. Sipas Institutit Demokratik të Kosovës (KDI) në minutat e kronikave elektorale me kandidatët politikë të mbuluar në media në zgjedhjet e fundit qendrore në Kosovë (shkurt 2021), mbulimi ishte 7% për gratë në krahasim me 93% për burrat. Për më tepër, gjatë debateve televizive grave kandidatë politikane iu dha 20% përfaqësim në debate në krahasim me 80% dhënë homologëve të tyre meshkuj. Rrallë, gratë në pozita profesionale autoritative ose eksperte të fushave të veçanta paraqiten dhe u ofrohet mbulim primetime. Thirrja për media të përgjegjshme sociale dhe media edukative që nuk përjetësojnë pabarazitë gjinore ka qenë fokusi i fundit i projektit Voiceland në Kosovë.⁵¹ Iniciativa analizoi përfaqësimin e grave në media dhe sugjeroi emra për mediat për të promovuar gra të suksesshme në nivel ndërkombëtar dhe lokal në profesione të ndryshme.⁵² Agjencia për Barazi Gjinore rekomandon më tej, që një pjesë e kurrikulave të trajnimit në shkollat e gazetarëve në Kosovë (private ose publike), të trajtojnë tema që lidhen me seksizmin, ngacmimin, ngacmimin seksual dhe barazinë gjinore në përgjithësi.⁵³ ABGJ kishte reaguar më tej në Komisionin e Pavarur të Mediave, për një reklamë me përmbajtje seksiste, të paraqitur gjithashtu nga transmetuesi publik. Reklama u tërhoq pas reagimit të ABGJ.⁵⁴ RTK, Qendra Kosovare për Studime Gjinore dhe Komisioni i Pavarur për Media gjithashtu nënshkruan një Memorandum Mirëkuptimi për të adresuar gjuhën seksiste në raportimin e mediave.⁵⁵

Nga ana tjetër, Komisioni i Pavarur për Media, Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës dhe Shoqata e Gazetarëve kishin refuzuar të ishin pjesë e intervistave me Artpolis, duke deklaruar se ato nuk mbulojnë tema që lidhen me seksizmin dhe ngacmimet seksuale.⁵⁶ Duke injoruar si të tillë rëndësinë e diskutimit të temës, kjo tregon një nevojë urgjente për monitorim dhe avokim të mëtejshëm si nga sektori publik ashtu edhe nga OJQ -të në Kosovë që merren me barazinë gjinore, në mënyrë që të trajtohet seksizmi dhe gjuha e ngacmimit në mediat online.

49 Shih artikullin <https://demokracia.com/nis-protesta-para-rektoratit-te-up-se-per-shkarkimin-e-ardian-kastrati/>

50 Statement by University of Pristina, see at <https://www.uni-pr.edu/page.aspx?id=1,38,1346>

51 Shih në <https://voicelandproject.com/> funded by US Embassy Grants

52 Projekti Voiceland rekomandoi për shembull euro-arkitektën Dea Luma në Tokio, Japoni për mbulimin mediatik; themeluese e Klubit të Astronomisë në Kosovë, Pranvera Hyseni; 17 -vjeçarja Remzije Makreshi nga Fushë Kosova aktive në luftën kundër martesave të hershme në komunitetin rom..

53 Konventa e Stambollit sipas nenit 14, u bën thirrje shteteve që "... të ndërmarrin, kur është e përshtatshme, hapat e nevojshëm për të përfshirë materialin mësimor në çështje të tilla si barazia midis grave dhe burrave, rolet gjinore jo stereotipe, respekti reciprok, zgjidhja e konflikteve jo të dhunshme në marrëdhëniet ndërpersonale, dhuna me bazë gjinore kundër grave dhe e drejta për integritet personal, të përshtatura me aftësinë në zhvillim të nxënësve, në kurrikulat zyrtare dhe në të gjitha nivelet e arsimit."

54 Intervistë përfaqësuese e Agjencisë për Barazi Gjinore, shtator 2021.

55 Ibid.

56 Komunikimet me shkrim dhe me telefon të stafit të Artpolis, gusht-shtator 2021.

Si përfundim, në të gjitha shtetet anëtare të Bashkimit Evropian, si dhe rajonin përreth si Ballkani Perëndimor, kuadri ligjor për të adresuar dhe parandaluar diskriminimin dhe promovimin e barazisë është miratuar. Përkundër reagimit ligjor, gratë vazhdojnë të jenë të nënpërfaqësuar dhe të diskriminuara në shumë fusha sociale, ekonomike dhe politike. Kosova nuk bën përjashtim nga rregulli.

Nevoja për të trajtuar seksizmin, normat dhe sjelljen seksiste dhe gjuhën seksiste është e nënkuptuar në një numër instrumentesh ndërkombëtare dhe rajonale. Kosova kohët e fundit ka miratuar Konventën e Stambollit që të jetë drejtpërdrejt e zbatueshme brenda ligjeve të saj. Legjislacioni i Konventës nuk ofron në mënyrë specifike përkufizimin e seksizmit të parashikuar sipas Rekomandimit të KiE (2019) 1. Megjithatë, i trajton aktet e ngacmimit seksual në përputhje me përkufizimin e Konventës së Stambollit;

Ligji i Kosovës për Barazinë Gjinore dhe Ligji për Mbrojtjen nga Diskriminimi gjithashtu përkufizojnë ngacmimin seksual, edhe pse sanksionet sipas këtyre dy ligjeve specifike janë hartuar dobët dhe sanksionet nuk janë në proporcion me aktet e pësuar;

Nuk ka të dhëna specifike të ndara sipas gjinisë të raportuara nga gjykatat, ndërsa raportimi specifik i krimeve duke përfshirë krimet që kanë të bëjnë me gjininë së fundi të amenduara dhe të përkufizuara në KPK, nuk është e mundur të gjurmohen. Vështirësitë si të tilla për të monitoruar numrin e rasteve të dënuara si dhe të hetuara në përputhje me ndryshimet e fundit të KPK-së vazhdojnë të mbeten. PK është institucioni i vetëm që aktualisht raporton në fazën e hetimeve krimet e ndara të ngacmimit seksual dhe rastet e tjera të ndryshuara së fundmi në KPK. Kjo kufizon mundësinë për të monitoruar gjithashtu llogaridhënien e sistemit gjyqësor dhe për të kuptuar në thellësi se si rastet e ngacmimeve seksuale të raportuara ndiqen penalisht dhe dënohen;

Mënyrat e përhapura të ngacmimit janë regjistruar të ndodhin më tepër ndaj të rinjve se sa ndaj më të moshuarve, ku shumica e mënyrave të ngacmimit ishin komente të padëshiruara të natyrës seksuale, shaka ose gjeste të natyrës seksuale, përfshirë synimin e grave dhe vajzave kur ecin në rrugë. Shumica e rasteve të ngacmimeve të raportuara u bënë nga mësues, profesorë, të njohur, por edhe nga kryesit të panjohur në rrugë.

Nxënësit e grupit të fokusit kanë konfirmuar se në situata të ndryshme ato ose kishin qenë viktimat ose ishin dëshmitarë të komenteve të natyrës seksiste që i linin vajzat në role të caktuara shoqërore të riprodhimit ose kujdesit në shtëpi, duke mohuar rolin e vajzave në profesionet që shihen kryesisht “të përshtatshme për burrat”, të tilla si si inxhinieri, teknologji informacioni ose shkenca të tjera të sakta.

Në maj 2021, Universiteti i Prishtinës miratoi Politikën e vet të parë për Ngacmim Seksual. Zbatimi i politikave mbetet dobësi. Më tej, studentët ankohen se komentet seksiste dhe rastet e ngacmimit seksual po vazhdojnë, dhe ato nuk janë në dijeni të procedurave për raportimin dhe ankesat lidhur me rastet e ngacmimit seksual;

Gjuha seksiste kundër grave vazhdon të mbetet e përhapur në internet dhe media online, si dhe media vizuale. Keqpërdorimi seksist i mediave sociale - siç është postimi ose shtrembërimi i materialit vizual pa pëlqimin e atyre që i paraqesin- është një formë seksizmi që ka nevojë për adresim të mëtejshëm. Masat e ndërmarra deri më tani kanë qenë pothuajse joekzistente.

Për të adresuar gjetjet e mësipërme dhe për të rritur përgjigjen shoqërore ndaj seksizmit, ngacmimit dhe ngacmimit seksual në fushat e analizuara, rekomandimet e mëposhtme janë propozuar për veprime të mëtejshme.

V. REKOMANDIMET

Aktivistet gra kanë argumentuar për përfshirjen e të dhënave të sakta që kanë të bëjnë me të gjitha format e dhunës me bazë gjinore, sipas ndryshimeve të fundit të KPK-së për të krijuar ose zgjeruar bazën ekzistuese të të dhënave të drejtuar nga Ministria e Drejtësisë që monitoron rastet e dhunës në familje. Ato më tej rekomandojnë, që të angazhohen edhe ekspertë gjinorë në finalizimin e bazës së të dhënave, në mënyrë që të sigurohet prodhimi i raporteve të drejtpërdrejta që publiku të mund ta përdorë në monitorimin e trajtimit të përgjithshëm të rasteve të dhunës me bazë gjinore, përfshirë informacionin mbi normat e dënimit të rasteve të ngacmimit seksual;

Nevoja për të trajtuar veçmas seksizmin duhet të parashikohet gjithashtu në Ligjin e ri për Dhunën ndaj Grave, aktualisht nën iniciativën e Kuvendit të Kosovës;

Universiteti i Prishtinës duhet urgjentisht të emërojë Zyrtarin për Mbrojtjen nga Ngacmimet dhe të sigurojë resurse profesionale dhe buxhetore për të futë në shfrytëzim mekanizmin raportues të Politikës. Meqenëse zbatimi i Politikës për Ngacmim Seksual të Universitetit të Prishtinës është i dobët, resurset, mekanizmat e raportimit dhe ankimimit akoma metet të zhvillohen, pasuar nga një sërë trajnimesh të ofruara për stafin akademik dhe administrativ të UP -së, dhe për studentët për t'ua prezantuar përmbajtjen e politikës së ngacmimit seksual;

Përmbajtja e Politikës së Ngacmimit Seksual të UP -së duhet të jetë e disponueshme në internet në të gjitha fakultetet e ndryshme të UP -së dhe fletëpalosjet informative duhet të prodhohen dhe shpërndahen për studentët duke postuar edhe afishe të dukshme dhe detajet e kontaktit për raportim;

Në mënyrë të ngjashme, universitetet e tjera publike duhet të rishikojnë ose hartojnë politika të reja të ngacmimit seksual në përputhje me përmbajtjen e politikës së UP-së për zhvendosjen e barrës së provës dhe ligjin kundër diskriminimit të Kosovës, të përfshijnë përkufizime të hollësishme të sjelljeve të ngacmimit seksual dhe sjelljeve seksiste, të detajojnë mekanizmat e ankesave me sanksionet llogaridhënëse të parashikuara;

Të ofrohet trajnimi për mediat e që gjithashtu të ketë për qëllim të trajnoj edhe personelin menaxhues redaktues mbi rëndësinë e sjelljes jo-seksiste në punën me publikun. Trajnime të tilla duhet të përfshijnë përkufizimin e seksizmit, manifestimet e ndryshme të seksizmit, mënyrat për të ç'ndërtuar stereotipet dhe paragjykimet gjinore dhe se si të reagohet ndaj tyre;

Trajnimet dhe monitorimi aktiv nga institucionet përgjegjëse dhe OJQ-të, aktive në fushat e adresimit të ngacmimit seksual dhe seksizmit, duhet të sigurojnë që mediat të inkurajohen të luajnë një rol edukues dhe konstruktiv për të mos përjetësuar qëndrimet seksiste në diskursin publik dhe të angazhohen në rishikimin e kurrikulave të shkollës së gazetarëve për një raportim të ndjeshëm ndaj gjinisë;

REFERENCAT

1. Raporti i Artpolis "Adresimi i Ngacmimeve Seksuale në Universitetet Publike", 2017. I disponueshëm në <https://www.artpolis-ks.com/wp-content/uploads/2018/03/Report-Addressing-Sexual-Harassment-in-Public-Universities.doc-2-1.pdf>
2. "Dhuna kibernetike kundër grave dhe vajzave: Një thirrje zgjimi në mbarë botën", Një punim diskutimi nga Grupi i Punës i Komisionit të Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin Dixhital mbi brezin e gjerë dhe gjininë, 2015. Në dispozicion në <https://www.broadbandcommission.org/publication/cyber-violence-against-women/>
3. Rekomandimi i Këshillit të Evropës (2019)/1 mbi Parandalimin dhe Luftimin e Seksizmit. Shihni në <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-1-on-preventing-and-combating-sexism/168094d894>
4. Konventa e Këshillit të Evropës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës kundër Grave dhe Dhunës në Familje, në <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention>
5. Kodi Penal i Kosovës. Në <https://md.rks-gov.net/desk/inc/media/A5713395-507E-4538-BED6-2FA2510F3FCD.pdf>
6. Instituti Evropian për Barazinë Gjinore, uebfaqja zyrtare në <https://eige.europa.eu/publications/sexism-at-work-handbook/part-1-understand/what-sexism>
7. Fletë fakti për luftimin e gjuhës seksiste të urrejtjes, Strategjia e Këshillit të Evropës për Barazinë Gjinore, faqe 3. E disponueshme në <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680651592>
8. "Puna e vështirë në luftën kundër ngacmimeve në Universitet", nga Leonida Molliqaj, 2019. Në <https://kosovotwopointzero.com/perpjekja-e-zorshme-per-te-luftuar-ngacmimet-ne-universitet/>
9. Deklaratë e Përbashkët e përfaqësuesve të OSHC -ve, Qendrës Kosovare për Studime Gjinore, Rrjetit të Grave të Kosovës, Artpolis dhe ORCA dhe aktiviste të tjera të OSHC -ve. Në <https://www.kultplus.com/lajme/up-pas-52-vjetesh-me-rregullore-per-parandalimin-dhe-mbrojtjen-nga-ngacmimet-seksuale-kerkohen-ndryshime/>
10. Rrjeti i Grave të Kosovës Raporton Ngacmimet Seksuale në Kosovë, 2016. E disponueshme në <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20160223185243349.pdf>
11. Raporti i Rrjetit të Grave të Kosovës "Nga ligjet në veprim: Monitorimi i përgjigjes institucionale ndaj dhunës me bazë gjinore në Kosovë", faqe 32 (2021). E disponueshme në <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2021/05/KWN-GBV-Report-ENG-Final-2.pdf>

12. Raporti i KIPRED-it "Qasja në Drejtësi për Viktimat e Dhunës me Bazë Gjinore në Kosovë: Përfundimi i mosndëshkimit të kryerësve", shih Përmbledhje Ekzekutive (Tetor 2018). E disponueshme në http://www.kipred.org/repository/docs/Accessing_Justice_for_Victims_of_Gender_Based_Violence_in_Kosovo_Ending_Impunity_for_Perpetrators_820425.pdf
13. Programi i Kosovës për Barazi Gjinore 2020-2024, faqe 11. E disponueshme në <https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/AGE%20Kosovo%20Program%20for%20Gender%20Equality%202020-2024.pdf>
14. Ligji i Kosovës për Barazinë Gjinore, Nr.05/L-020. Në https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2019/10/Annex-LAW_NO_05_L-020_ON_GENDER_EQUALITY.pdf
15. Ligji i Kosovës për Mbrojtjen nga Diskriminimi Nr. 05/L-021, në https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2019/10/Annex-LAW_NO_05_L-021_ON_THE_PROTECTION_FROM_DISCRIMINATION.pdf
16. "Lufta e Grave dhe Vajzave në Kosovë me Rastet e Ngacmimit Seksual", botim si pjesë e projektit "Mbështetja e medias dhe gazetarisë për të drejtat e njeriut në Kosovë", mbështetur nga Zyra e Bashkimit Evropian në Kosovë, zbatuar nga Kosovo 2.0, CEL dhe KGSC, në Kallzo.com. Në shqip në <https://kallzo.com/gjate/lufta-e-vajzave-dhe-grave-me-ngacmimet-seksuale-ne-kosove/>
17. Deklarata nga Universiteti i Prishtinës, shih në <https://www.uni-pr.edu/page.aspx?id=1,38,1346>
18. 10 gjëra që duhet të dini për Konventën e Stambollit, Simone Santi, në <https://www.lifegate.com/istanbul-convention-10-years>
19. <https://voicelandproject.com/> financiar nga Grantet e Ambasadës Amerikane
20. Konventa e OKB -së për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave, në <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm>

BURIMET E TJERA

Artikull në <https://telegrafi.com/duda-balje-e-feston-poza-atractive-ne-instagram-ulesen-e-deputetes/>;

Artikull në <https://www.gazetatema.net/2021/03/04/politkania-me-seksi-ne-kosove-mbetet-jashte-parlamentit-kerkon-hapjen-e-kutive>;

Reagimi i Rrjetit të Grave të Kosovës në NoA, “Grafiti sulmon Presidenten, Organizata e Grave e quan këtë: Akt Seksist”, 2015. Shih në <https://noa.al/lajmi/2016/01/543183.html>;

Sibel Halimi, “Grafiti i Jahjaga: Seksiste dhe Politike” at <https://klankosova.tv/halimi-grafiti-per-jahjagen-seksist-dhe-politik/>;

Artikull në <https://indeksonline.net/ish-presidentja-atifete-jahjaga-atractive-ne-veshje-skijimi/>

Artikulli “Ardian Kastrati fshin komentin e tij ofendues kundër Vjosa Osmanit.” Në <https://gazetablic.com/ardian-kastrati-fshin-postimin-fyes-ndaj-vjosa-osmanit/>

Artikull në <https://ballkani.info/citaku-i-del-kunder-bashkepartiakut-te-saj-ardian-kastratit-qe-ofendoi-rende-vjosa-osmanin/>

Artikulli <https://demokracia.com/nis-protesta-para-rektoratit-te-up-se-per-shkarkimin-e-ardian-kastrati/>

